

Dr hab. Mariusz Zemło, prof. UwB
Zakład Socjologii Wiedzy i Edukacji
Instytut Socjologii
Uniwersytet w Białymstoku

Białystok, 21 listopada 2022 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Jurczak, „Kapitał społeczny i kulturowy młodzieży polonijnej na przykładzie Fundacji im. Władysława Reymonta w Kanadzie” Lublin 2022, mps ss. 466, z aneksem ss. 763. Promotor: dr hab. Monika Adamczyk, promotor pomocniczy ks. dr Tomasz Adamczyk

We współczesnym społeczeństwie, skuteczność działania, umiejętności adaptacyjne, podnoszenie efektywności, operatywność oraz wszelkie inne umiejętności wzmacniające dynamikę, przebojowość, siłę itp. są cechami jednostek, które spotykają się ze szczególnym uznaniem; są najbardziej poszukiwane, cenione i przez to dąży się do ich pozyskania. Ich wartość doceniana jest we wszelkich możliwych kontekstach funkcjonowania społeczeństwa, w gospodarce, kulturze, edukacji, nauce itd. Jednym z takich obszarów jest także adaptacja do nowych warunków, jakie stają się wyzwaniem dla osób nie żyjących w swoich „pierwotnych” środowiskach – migrantów. Jej skuteczność związana z efektywnością działania, otwartością, umiejętnością funkcjonowania i aktywizowania się w nowych jakościowo warunkach, w stosunku do obowiązujących w środowisku pierwotnego pochodzenia zależy od kapitału społecznego i kulturowego jednostek. To odpowiednie zasoby jednego i drugiego kapitału w znacznym stopniu decydują o szansach życiowych jednostek, realizacji celów daleko- i bliskosiężnych, powodzeniu ekonomicznym, samospelnieniu się, osiągnięciu zamierzonej pozycji społecznej itd. Przedsięwzięcie badawcze, którego owocem jest opiniowane studium jest ważne z punktu widzenia rozumienia mechanizmów adaptacyjnych w ogólności i rozumienia mechanizmów adaptacyjnych kolejnego pokolenia migrantów w środowisku społeczeństwa migracyjnego (do takiego można przyporządkować młode społeczności Ameryki Północnej) w szczególności. Jest to praca z zakresu socjologii migracji, a że odnosi się

do analizy szczególnej grupy społecznej jaką jest młodzież – również przynależy do socjologii młodzieży.

Rozprawa składa się ze wstępu, dwóch rozdziałów teoretycznych, rozdziału metodologicznego, dwóch rozdziałów badawczych oraz zakończenia. We wstępie Autorka informuje o głównej idei swego projektu badawczego – badanie kapitału społecznego i kulturowego młodzieży polskiej zamieszkującej w Kanadzie z uwzględnieniem dóch grup: korzystających ze wsparcia Fundacji im. Władysława Reymonta oraz grupy nie związanej z tą instytucją. Do podjęcia takiego tematu zainspirowały Autorkę kontakty z wyżej wymienioną fundacją i zauważenie różnice między młodzieżą mającą z nią kontakty i z osobami młodymi, które tych kontaktów nie miały. W związku z tym tematem w oparciu o literaturę przedmiotu i własne doświadczenia, będące źródłem intuicji badawczych buduje pytania po cztery do każdego z rodzaju kapitału oraz osiem hipotez. Dalej, w skrócie przedstawia kluczowe dla rozprawy pojęcia oraz ich twórców i kontynuatorów, zaznaczając, że dokonane przez nich rozstrzygnięcia będą stanowić zręby prowadzonych badań, których wyniki opisane będą na dalszych stronach dysertacji. Po czym zgodnie z przyjętym w rozprawach naukowych kanonem zapowiada, treść poszczególnych rozdziałów. Konstrukcja tego fragmentu rozprawy nie budzi uwag, prócz jednej. We wstępie, dopiero mającym wprowadza

w projekt badawczy w zupełności wystarczyłoby pozostać na etapie przedstawienia celu badawczego, który otwierałby horyzont poznawczy. Natomiast budowanie pytań szczegółowych oraz formułowanie hipotez jest zabiegiem za wczesnym na tym etapie. Przecież przegląd zagadnień związanych z kluczowymi kwestiami, co ma nastąpić w rozdziałach teoretycznych, pomaga budować hipotezy. Zatem po rozdziale teoretycznym jest czas na stawianie hipotez.

W rozdziale pierwszym mgr Agnieszka Jurczak przechodzi do prezentacji ważniejszych zagadnień związanych z kapitałem społecznym. W związku z nimi przedstawia różne ujęcia tegoż, jakie pojawiły się w literaturze przedmiotu, ważniejsze podejścia, definicje (klasyków i polskich badaczy), klasyfikacje (strukturalne, normatywne, mieszane). W odrębnym paragrafie wiele miejsca poświęca kategorii zaufania – fundamentalnej dla budowania i wzmacniania wspomnianego kapitału. Nadto został wyodrębniony paragraf poświęcony kwestiom

pomiaru tego kapitału, co jest kluczowe z punktu widzenia wykorzystania tej kategorii w konkretnych przedsięwzięciach badawczych, w tym także podjętym przez Autorkę dysertacji.

W rozdziale drugi Autorka rozprawy – wzorem pierwszego omawia kategorię kapitału kulturowego. Budując jego konstrukcję wychodzi od określenia kultury, jej typologii oraz pełnionych funkcji. Następnie zapoznaje z klasycznymi teoriami kapitału kulturowego podkreślając szczególnie jego funkcję diferencjacyjną. W omówieniu nie zabrakło zestawu definicji odnoszących się do omawianej kategorii, charakterystyk kapitału kulturowego w wymiarze osobowym i zbiorowym i innych ważnych ustaleń. Rozdział zamykają zagadnienia związane z kwestiami metodologicznymi – odnoszącymi się do sposobów badania tegoż kapitału. Tutaj czytelnik został także zapoznany z badaniami empirycznymi, przedmiotem których stał się kapitał kulturowy.

Oba rozdziały teoretyczne, stanowiące przygotowanie gruntu pod badania empiryczne i zarazem wprowadzenie do zasadniczej części rozprawy robią jak najlepsze wrażenie. Ich struktura jest transparentna, wypełnienia została w sposób kompetentny trafnie dobranymi oraz czytelnie przedstawionym treściami. Wywód został poparty solidnie dobraną literaturą przedmiotu. Erudycja została utrzymana na najwyższym poziomie.

Zgodnie z powszechnie przyjętą konwencją w rozprawach empirycznych po rozdziałach teoretycznych przychodzi czas na rozdział metodologiczny. Autorka trzyma się tej konwencji. Rozdział trzeci jest zatem rozdziałem metodologicznym. Ten składa się z trzech paragrafów. W pierwszym, na ogólnym tle sytuacji migracyjnej odbywającej się z Polski, zarysowany został obraz migracji Polaków do Kanady. Tutaj Autorka przedstawia historię ruchów przesiedleńczych do interesującego ją kraju, wyodrębniając ich zasadnicze etapy, skupiska, liczebność tych skupisk, ważniejszych przedstawicieli. Nadto zapoznaje ze specyfiką badań ruchów migracyjnych z uwzględnieniem zasadniczych teoretycznych efektów tych badań. W paragrafie drugim znajduje miejsce na prezentację struktury organizacyjnej Polonii kanadyjskiej, ze szczególnym położeniem akcentu na dokładną charakterystykę Fundacji im. Władysława Reymonta – z racji, że przynależność do tejże (bądź jej brak) ma kluczowe znaczenie w prowadzonych badaniach empirycznych. W paragrafie trzecim

przedstawia kluczowe założenia metodologiczne z punktu widzenia realizowanego projektu badawczego. Tutaj znalazły się następujące kwestie: a) aspekty oraz odpowiadające im wskaźniki związane z kluczowymi wymiarami poszczególnych kapitałów, b) bloki tematyczne ogniskujące uwagę doktorantki (dla kapitału społecznego: zaufanie, normy społeczne, powiązania, dla kapitału kulturowego bloki związane z formami: inkorporowaną, zobiektywizowaną, zinstytucjonalizowaną), a także stanowiące podstawę do konstruowania struktury rozdziałów badawczych, c) prezentacja uczestników badań oraz zasady ich doboru; d) cel badań (opisowy, eksploracyjny, diagnostyczny), pytania i hipotezy badawcze.

W tym miejscu, odniosę się jedynie do struktury tego rozdziału. Zagadnienia przynależące do dwóch pierwszych paragrafów nie przynależą do metodologii. One dają wgląd w kontekst historyczny, społeczny, kulturowy i instytucjonalny prowadzonych badań. Wskazane byłoby stworzenie odrębnego – trzeciego rozdziału przygotowującego grunt do zasadniczych rozważań, omawiającego te zagadnienia. Rozdział metodologiczny powinien ograniczyć się do tego, co aktualnie zawarte jest w paragrafie trzecim omawianego rozdziału. Wszak sama Autorka to czuje opatrując ten paragraf tytułem „Metodologia badań własnych i charakterystyka badanej grupy”. Struktura tego paragrafu (trzeciego) także domaga się korekty. Gdyby mgr Agnieszka Jurczak treść tego paragrafu zrealizowała zgodnie z jego tytułem, kłopotu by nie było. A tak, to od czego winien rozpoczynać się ten paragraf: cel badań, pytania i hipotezy badawcze zostało umieszczone na jego końcu. Charakterystyka badanej grupy nie znalazła się na ostatnim miejscu tegoż paragrafu, lecz przed tematami wyjściowymi.

Rozdziały o charakterze empirycznym czwarty i piąty odnosiły się odpowiednio do identyfikacji kapitału społecznego i kulturowego badanej grupy społecznej. Każdy z nich posiadał strukturę podporządkowaną wybranym parametrom identyfikującym poszczególne kapitały. Co świadczy, że Autorka rozprawy właściwie wiąże poszczególne jej elementy składowe; na czytelniku robi to dobre wrażenie. Zauważyć należy, że tych rozdziałach czytelnik nie jest „atakowany” tabelami zestawiającymi wszystkie uzyskane wyniki, lecz jedynie zapoznany jest z danymi, których istotność została potwierdzona przez testy statystyczne. Zabieg ze wszech miar słuszny, w innym razie i tak obszerna rozprawa rozrosłaby się znacznie. Dla

dociekliwego czytelnika informacje ukryte w zasadniczym tekście znalazły się w aneksie.

Całość rozprawy wieńczy zakończenie, w którym doktorantka krótko charakteryzuje treść poszczególnych rozdziałów, a nadto – co jest sprawą zasadniczą – powraca do pytań badawczych oraz hipotez, zmierzając do weryfikacji tych drugich.

Nadto rozprawa zaopatrzona została w bogatą bibliografię, spisy: rysunków, zdjęć, wykresów, tabel oraz aneks zawierający narzędzie badawcze i zestaw tabel z uzyskanymi wynikami. Całość budzi jak najlepsze odczucia.

Po tym omówieniu treści dysertacji przejdę do syntetycznej oceny przedłożonego do recenzji materiału. Z pozytywnych uwag nasuwają się następujące:

1) Autorka wykazała się wysoką erudycją. Swobodnie porusza się po literaturze przedmiotu, wyławiając najważniejsze przesłania dotyczące poruszanych w rozprawie zagadnień. Doskonale zatem waży prezentowany materiał potrafiąc wydobyć, to co ważniejsze od tego co mniej ważne; bezbłędnie odczytuje sensy odpowiadające zgłębianym zagadnieniom, daleko wychodzi poza podstawową literaturę, posiłkując się z sukcesem literaturą pomocniczą, co pozwala jej osadzić rozważane kwestie w szerszym kontekście teoretycznym, wzbogacając tym samym prezentowany materiał.

2) Mgr Agnieszka Jurczak potrafi zdystansować się do rekonstruowanego materiału teoretycznego oraz poprawnie wykorzystać go jako efektywne narzędzie w rozwiązywaniu podejmowanych kwestii empirycznych. Wyraża się to w: a) swobodnym operowaniu treściami, b) samodzielnym dokonywaniu uogólnień, klasyfikacji i budowaniu schematów, c) prowadzeniu dyskusji z prezentowanym dorobkiem teoretycznym, d) poprawnym budowaniu metodologicznych zrębów projektu badawczego w oparciu o literaturę przedmiotu, e) interpretowaniu badanej materii z wykorzystaniem dorobku twórców i badaczy zajmujących się kapitałem społecznym i kulturowym.

3) Na wysoką notę zasługuje strona statystyczna rozprawy. Ogrom pracy włożony w opracowanie pozyskanych danych widać w kilkusetstronicowym aneksie

zestawiającym tabele z korelacjami poszczególnych zmiennych. W każdym przypadku Autorka odwoływała się do testów: chi-kwadrat, Dickeya-Fullera (df), V-Kramera.

4) Na najwyższą ocenę zasługuje strona edytorska. Rozprawa została dopracowana w najdrobniejszych szczegółach, począwszy od wprowadzeń do poszczególnych rozdziałów i podsumowań, przez przypisy (bogato dokumentujące eksponowane treści), bibliografię (podzieloną na opracowania zwarte, artykuły naukowe, raporty i komunikaty z badań, strony internetowe), spisy: rysunków, zdjęć, wykresów, tabel po aneks zawierający narzędzie badawcze oraz zestaw tabel z uzyskanymi wynikami badań. Dbłość o każdy detal oraz transparentność zachęca do lektury i lekturę tę czyni przyjemną i efektowną.

5) Autorce rozprawy udało się zidentyfikować kapitał społeczny i kulturowy pokolenia migrantów, którzy urodzili się już poza macierzą. W tym względzie jest to pionierskie przedsięwzięcie. W ogólności potrafiła empirycznie dowieść czynników wzmacniających zasoby poszczególnych kapitałów. Walory tego przedsięwzięcia nie tylko daje się wskazać w płaszczyźnie eksplikacyjnej, ale także w płaszczyźnie implementacyjnej – dostarcza bowiem informacji, jak może dojść do wzmacniania kapitału jednostek lub grup społecznych. Co bezwzględnie przełożyć się powinno na efektywność funkcjonowania tych jednostek bądź grup w środowiskach, w których przychodzi im żyć. Natomiast w szczególności praca stanowi ważny przyczynek do budowania wiedzy na temat Polonii kanadyjskiej: jej zaangażowania w życie wspólnoty polskiej żyjącej na obczyźnie, aktywności społecznej, więzi łączącej ją z różnymi podmiotami, posiadanych potencjałów itp.

Oceniana rozprawa ma także i słabsze strony:

1) Struktura rozprawy miejscami budzi kontrowersje. W ogólnym założeniu jest klarowna i logiczna (rozdziały teoretyczne korespondują do rozdziałów empirycznych; jednoznaczna układ rozdziałów teoretycznych i badawczych), jednak kontrowersje pojawiają się w związku z rozdziałem metodologicznym:

a) w sposób nieuzasadniony kwestie pozametodologiczne zostały wprowadzone w ten rozdział. Dotyczy to dwóch pierwszych paragrafów: „Historyczne i kulturowe uwarunkowania działalności Polonii w Kanadzie” i „Fundacja im. Wł. Reymonta i jej znaczenie w mozaice kanadyjskiej wielokulturowości – opis instytucji”. Te należałoby umieścić w trzecim rozdziale wprowadzającym do zasadniczych rozważań. Skądinąd sama Autorka zauważa, że wspomniane treści są wprowadzeniem do kwestii metodologicznych (s. 119).

b) kolejność paragrafu trzeciego tegoż rozdziału także budzi zastrzeżenia. Charakterystyka badanej zbiorowości wyprzedza tematy zasadnicze: kwestie dotyczące celu rozprawy, pytań badawczych i hipotez. Przyjętym zwyczajem, logiką wywodu i strukturą ważności kwestie dotyczące badanych powinny zamykać rozważania metodologiczne (co intuicyjnie Autorka czuje, czucie to zawarte jest w tytule paragrafu: „Metodologia badań własnych i charakterystyka badanej grupy”).

2) Kolejna kwestia dotyczy metodologii.

a) rozdziale metodologicznym nie postawiono wyraźnie ogólnych pytań badawczych. Pierwszego ogólnego pytania badawczego nie odnajdujemy, drugie pytanie ogólne zawarte jest w celu rozprawy (s. 198), są natomiast dwie ogólne hipotezy badawcze (s. 200).

b) rzeczą bezwzględnie wymaganą jest, by hipotezy korespondowały do pytań badawczych. Ze słabą korespondencją lub jej brakiem mamy do czynienia w przypadku:

-pyt 1. („Jaka jest rola zaufania w kapitale społecznym osób badanych?” [s. 199] i hipotezy 1: „Kobiety posiadają wyższy niż mężczyźni kapitał społeczny [s. 201].

-pyt 2. („Jakie jest znaczenie norm społecznych w kontekście kapitału społecznego młodzieży polonijnej?” [s. 199]) i hipotezy 2. („Osoby, które wypełniły kwestionariusz ankiety w wersji anglojęzycznej mają wyższy kapitał społeczny niż te, które wypełniły ankietę w wersji polskojęzycznej” [s. 201])

-pyt 3. („Jaka jest rola powiązań nawiązywanych przez respondentów w perspektywie ich kapitału społecznego?” [s. 199]) i hipotezy 3. („Badani, którzy uważają, że należy zawsze przestrzegać norm społecznych, mają wyższy kapitał społeczny niż ci, którzy sądzą, że owe normy nie zawsze muszą być przestrzegane” [s. 201].

3) W pracy występują powtórzenia kwestii zasadniczych np. cztery razy pojawia się zestawienie szczegółowych pytań badawczych i hipotez: we wstępie (s. 10-11 – nie jest uzasadnione), rozdziale metodologicznym (s. 199-202 – jest uzasadnione), w zakończeniu (s. 424-425 – nie jest uzasadnione oraz s. 427-435 – jest uzasadnione).

4) w rozprawie pojawiają się także inne drobne potknięcia, choć te są nieliczne:

a) literówki: s. 70 [OFICYNA W-NAUKOWA]; s. 106 [TRANSLUMANA]; s. 182 [czaami]; 289 [osó]

b) niespójny lub błędny zapis źródła: s. 23 [„Zeszyty Naukowe” 2008, nr 6/2008, s. 51] x2; s. 58 [„Roczniki Nauk Społecznych” 2016, nr 8(44), 4, s. 44]

c) kłopoty ze spacjami: s. 121, 165, 185, 402, 423

d) inne błędy: s. 297, 444 [NOMOS, Warszawa 2014 – (wydawnictwo krakowskie)]

Biorąc pod uwagę osiągnięcia Autorki dysertacji, ważąc mocniejsze i słabsze strony pracy, jestem przekonany, że przedłożona do recenzji rozprawa jako całość spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o dopuszczenie p. mgr Agnieszki Jurczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

